

ZAMONAVIY FRANSUZ TILIDA RAQAMLI LEKSIKANING MORFOLOGIK SHAKLLANISH MODELLARI

Qo'ziyeva Gulhayo Iskandar qizi

*Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti Fransuz filologiyasi yo'nalishi 4-bosqich
2208-guruh talabasi gulhayoqoziyeva19@gmail.com*

Sevinch Tirkashova Davir qizi

*Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti Fransuz filologiyasi yo'nalishi 4-bosqich
2208-guruh talabasi Sevinchtirkashova72@gmail.com*

Kiselyov Dmitriy Anatolevich

*Ilmiy rahbar: Samarqand Davlat Chet Tillari Instituti Filologiya fanlari doktori
(DSc), dotsent*

Annotatsiya : *Ushbu maqolada zamonaviy fransuz tilidagi raqamli texnologiyalar leksikasining morfologik shakllanish xususiyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda raqamli terminlar korpusini shakllantirish tamoyillari, ularni tematik va struktur jihatdan tasniflash mezonlari hamda leksik birliklarning yasashida faol ishtirok etuvchi asosiy modellar ko'rib chiqiladi. Xususan, derivatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, o'zlashma va gibrid shakllar raqamli leksikaning rivojlanishida muhim vosita sifatida yoritiladi. Maqolada fransuz tilining ichki so'z yasash imkoniyatlari bilan ingliz tilidan kirib kelayotgan texnologik birliklarning o'zaro ta'siri ochib beriladi. Shuningdek, raqamli kommunikatsiya ehtiyojlari morfologik model tanloviga qanday ta'sir ko'rsatishi ilmiy asosda izohlanadi.*

Kalit so'zlar: *fransuz tili, raqamli leksika, morfologik model, derivatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, o'zlashma, gibrid shakl, texnologik terminologiya, leksik korpus.*

Raqamli texnologiyalarning jadal rivojlanishi zamonaviy tillarning leksik tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda. Internet, sun'iy intellekt, kiberxavfsizlik, bulutli texnologiyalar, ma'lumotlarni qayta ishlash tizimlari va onlayn platformalarning ommalashuvi natijasida fransuz tilida yangi terminologik qatlam shakllanmoqda. Bu qatlam oddiy yangi so'zlar yig'indisi emas, balki o'ziga xos morfologik, semantik va funksional xususiyatlarga ega bo'lgan murakkab tizimdir. Shu sababli raqamli leksikani faqat mazmuniy emas, balki struktur jihatdan ham o'rganish zarurati kuchaymoqda. Mazkur maqola diplom ishining II bobida yoritilgan tahlillarga tayangan holda qayta ishlab chiqildi.

Raqamli leksikani ilmiy jihatdan tekshirish, avvalo, tadqiqot materiali sifatida foydalaniladigan terminologik korpusni shakllantirishni talab etadi. Korpusga kiritiladigan birliklar tasodifiy tanlanmaydi; ular bir necha muhim mezonlarga javob berishi lozim. Birinchidan, terminlar bevosita raqamli texnologiyalar sohasiga aloqador bo'lishi kerak. Ikkinchidan, ular zamonaviy fransuz tilida faol qo'llanish darajasiga ega

bo'lishi zarur. Uchinchidan, birliklarning ma'nosi kontekstda aniq ochilishi, ular real kommunikativ jarayonda ishlatilishi va terminologik aniqlikni ta'minlashi lozim. Shu asosda *algorithmes, apprentissage automatique, interface utilisateur, sécurité informatique, signature électronique, plateforme collaborative, assistant virtuel* kabi birliklar raqamli leksikaning faol elementlari sifatida tanlanadi.

Terminlarni tanlashda ularning faqat lug'aviy shakli emas, balki qo'llanish sohasi ham muhimdir. Masalan, bir guruh birliklar sun'iy intellekt va avtomatlashtirilgan tizimlarga oid bo'lsa, ikkinchi guruh ma'lumotlar texnologiyasini ifodalaydi. Uchinchi qatlam kiberxavfsizlikka tegishli terminlardan, to'rtinchi qatlam esa raqamli kommunikatsiya va internet platformalari bilan bog'liq birliklardan iborat bo'ladi. Bunday tasniflash terminologik tizimning ichki qurilishini, uning ko'p qatlamli ekanligini va ayrim leksik birliklarning turli ilmiy-texnik yo'nalishlarni ifodalashdagi funksiyasini aniqroq ko'rsatadi.

Raqamli leksikaning morfologik shakllanishini tahlil qilishda eng muhim modellardan biri derivatsiyadir. Derivatsiya mavjud asosga prefiks yoki suffiks qo'shish orqali yangi birlik hosil qilish jarayonidir. Fransuz tilidagi *numériser* — *numérisation*, *automatiser* — *automatisation*, *configurer* — *configuration*, *indexer* — *indexation* kabi juftliklar ushbu modelning yuqori mahsuldorligini ko'rsatadi. Bunda fe'l shaklidagi birlik harakatni ifodalasa, undan yasalgan ot jarayon yoki natijani bildiradi. Raqamli texnologiyalar sohasida aynan shunday semantik bog'liqlik juda muhim, chunki texnologik faoliyat ko'pincha jarayon, tizim va operatsiyalar bilan ifodalanadi.

Derivatsiya modelining afzalligi uning tizimlilikidadir. U yangi terminlarni tilning ichki imkoniyatlari asosida yasashga yordam beradi va shu orqali fransuz tilining morfologik izchilligini saqlaydi. Masalan, *virtualiser, digitalisation, connexion, codage, programmation* kabi birliklar texnologik jarayonlarni tushuntirishda aniq va ilmiy shakl beradi. Ayniqsa, rasmiy, ilmiy hamda professional diskursda derivatsion birliklar yuqori funksional qiymatga ega bo'ladi. Chunki ular mazmunni tartibli va terminologik jihatdan qat'iy ifodalaydi.

Biroq raqamli leksika faqat derivatsiya asosida rivojlanmaydi. Kompozitsiya ham bu sohada keng tarqalgan va yuqori mahsuldor model sifatida namoyon bo'ladi. Kompozitsiya ikki yoki undan ortiq mustaqil leksik birliklarning birikishi orqali yangi termin hosil qilishga xizmat qiladi. Masalan, *réseau sans fil, carte graphique, mémoire vive, commerce électronique, réseau mobile, signature numérique, moteur de recherche, centre de données* kabi birliklar ana shu model mahsulidir. Ularning har biri texnologik tushunchani tarkibiy belgilar orqali aniqlashtiradi.

Kompozitsiya modelining kuchli tomoni semantik shaffoflikdadir. Masalan, *moteur de recherche* birikmasidagi har bir komponent umumiy ma'noga alohida hissa qo'shadi: *moteur* — ishlov beruvchi tizim, *recherche* — qidiruv funksiyasi. Xuddi shu tarzda, *centre de données* birikmasi ma'lumot saqlash markazi ekanini tarkibiy qismlar orqali ochib beradi. Bu xususiyat kompozitsiyani ilmiy va texnik terminologiyada eng qulay

modellar qatoriga olib chiqadi. Murakkab tushunchani izohlamasdan, nomning o'zida ifodalash aynan shu model yordamida amalga oshadi.

Kompozitsiya texnologik leksikada ayniqsa ot + sifat, ot + ot, ot + predlog + ot kabi strukturalarda faol ko'rinadi. Réseau mobile, terminal numérique, application web, serveur web, service en ligne kabi birliklar bu jarayonning morfologik imkoniyatlarini namoyish etadi. Bunday modellar fransuz tilining analitik xususiyati bilan ham uyg'unlashadi. Natijada texnologik tushunchalar grammatik jihatdan aniq, semantik jihatdan esa tushunarli shaklda ifodalanadi.

Raqamli kommunikatsiya muhitida qisqartirish modeli ham alohida ahamiyat kasb etadi. Internet, messenjerlar va ijtimoiy tarmoqlardagi muloqot tezkorlikni talab qiladi. Shu sababli uzun shakllar qisqa variantlar bilan almashadi. Application → appli, administrateur → admin, configuration → config, identifiant → ident kabi shakllar bunga misol bo'la oladi. Shuningdek, intelligence artificielle → IA, réalité virtuelle → RV kabi bosh harfli qisqartmalar texnik va ilmiy yozuvlarda faol ishlatiladi.

Qisqartirish modeli til iqtisodiyligi tamoyiliga asoslanadi. Ya'ni kamroq shakl orqali ko'proq ma'no yetkazish maqsad qilinadi. Bunday birliklarning to'liq ma'nosi ko'pincha kontekst yordamida tiklanadi. Masalan, admin shakli texnologik muhitda administrateur ma'nosini osongina anglatadi. Demak, qisqartirish nafaqat shakliy soddalashtirish, balki muloqot ishtirokchilarining umumiy tajribasiga tayanuvchi pragmatik mexanizm hamdir. U, ayniqsa, norasmiy va yarim rasmiy raqamli diskursda faol ishlaydi.

Kompozitsiya va qisqartirish o'rtasida muhim funksional bog'liqlik mavjud. Odatda, murakkab tushuncha dastlab to'liq kompozitsion birlik shaklida paydo bo'ladi, keyinchalik esa muntazam qo'llanish natijasida qisqartiriladi. Intelligence artificielle birlikining IA shakliga o'tishi yoki réalité virtuellening RV ko'rinishida ishlatilishi bunga yaqqol dalildir. Bu jarayon shuni ko'rsatadiki, qisqartirish aksariyat hollarda birlamchi nomlash vositasi emas, balki allaqachon tanilgan terminning ixchamlashtirilgan ikkilamchi shaklidir.

Fransuz tilidagi raqamli leksikaning yana bir faol qatlami o'zlashmalar bilan bog'liq. Zamonaviy texnologik innovatsiyalarning katta qismi ingliz tilidagi muhitda shakllangani sababli, software, hardware, streaming, cloud, blockchain, podcast, chatbot, login, logout kabi terminlar fransuz tiliga bevosita kirib kelgan. Ularning qo'llanishi ko'pincha nominativ zarurat bilan izohlanadi: yangi tushuncha uchun tayyor milliy ekvivalent mavjud bo'lmaganda, xalqaro variant to'g'ridan-to'g'ri qabul qilinadi.

O'zlashmalar faqat tayyor shaklda qabul qilinib qolmay, fransuz tilining morfologik tizimiga ham moslashadi. Bu jarayon gibrid shakllarning paydo bo'lishiga olib keladi. Tweeter, poster, streamer, uploader, downloader, scanner, googler, rebooter kabi birliklarda inglizcha asos fransuzcha fe'l yasovchi vositalar bilan birikadi. Natijada yangi birliklar fransuz tilining grammatik tizimida faol ishlay boshlaydi. Bu holat o'zlashmaning passiv qabul qilinmaganini, balki til ichida qayta ishlanib, morfologik jihatdan moslashtirilganini anglatadi.

Gibrid shakllar raqamli leksikaning eng dinamik qismi hisoblanadi. Ular, ayniqsa, harakatni bildiruvchi fe'llar yasashda yuqori mahsuldorlikka ega. Masalan, liker, poster, customiser, monitorer kabi birliklar foydalanuvchi faoliyatini to'g'ridan-to'g'ri ifodalaydi. Bu esa raqamli texnologiyalar leksikasida morfologik ijodkorlik kuchli ekanligini ko'rsatadi. Til chetdan kirgan asosni shunchaki o'zlashtirmaydi, balki uni o'z grammatik tizimiga moslab, yangi nominativ imkoniyatlar yaratadi.

O'zlashmalar va gibrid birliklar o'rtasida bosqichli rivojlanish kuzatiladi. Dastlab termin inglizcha shaklda nutqqa kiradi. Keyinchalik u faol qo'llanish tufayli morfologik moslashuvdan o'tadi va yangi yasalma birliklar paydo bo'ladi. Masalan, tweet asosining tweeter fe'liga aylanishi yoki stream asosidan streamer hosil bo'lishi shunday jarayon mahsulidir. Bu tendensiya fransuz tilining global kommunikatsiya ta'siriga moslashayotganini, ammo shu bilan birga o'z struktur imkoniyatlarini ham saqlayotganini ko'rsatadi.

Morfologik model tanlovi tasodifiy emas. U bir necha omillar bilan belgilanadi: tushunchaning murakkabligi, terminologik aniqlik ehtiyoji, muloqot tezligi, nutq muhiti hamda foydalanuvchilar auditoriyasi. Rasmiy va ilmiy matnlarda derivatsiya hamda kompozitsiya ustunroq bo'lsa, internet diskursida qisqartirish va gibrid shakllar faolroq ko'rinadi. Global texnik kommunikatsiyada esa o'zlashmalar yuqori chastotaga ega bo'ladi. Demak, har bir model o'z funksional hududiga ega bo'lib, ular bir-birini inkor etmaydi, aksincha raqamli leksikaning to'liq ishlashini ta'minlaydi.

Xulosa

Zamonaviy fransuz tilidagi raqamli leksika morfologik jihatdan murakkab, ko'p qatlamli va yuqori darajada dinamik tizimdir. Uning shakllanishida derivatsiya, kompozitsiya, qisqartirish, o'zlashma va gibrid modellar muhim rol o'ynaydi. Derivatsiya terminologik aniqlik va tizimlilikni ta'minlasa, kompozitsiya murakkab tushunchalarni semantik jihatdan ochib beradi. Qisqartirish modeli kommunikativ tezlik va ixchamlikka xizmat qiladi. O'zlashmalar yangi texnologik realiyalarni tez nomlash imkonini yaratadi, gibrid shakllar esa ularni fransuz tilining ichki morfologik tizimiga moslashtiradi.

Shu jihatdan, raqamli leksikaning morfologik rivoji tilning faqat yangilanayotganini emas, balki yangi kommunikativ sharoitlarga faol moslashayotganini ham ko'rsatadi. Fransuz tili global texnologik ta'sirni qabul qilayotgan bo'lsa-da, bu jarayon passiv emas; aksincha, u o'zining so'z yasash resurslari orqali yangi birliklarni qayta ishlab, ularga milliy grammatik shakl beradi. Mazkur holat raqamli leksikani zamonaviy leksikologiya, terminologiya va morfologiya kesishgan nuqtada o'rganish zarurligini tasdiqlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Cabré M. T. Terminology: Theory, Methods and Applications. — Amsterdam: John Benjamins, 1999. — 248 p.

2. Crystal D. *Language and the Internet*. — Cambridge: Cambridge University Press, 2006. — 272 p.
3. Thurlow C. *Digital Discourse*. — Oxford: Oxford University Press, 2011. — 304 p.
4. Sablayrolles J.-F. *L'innovation lexicale*. — Paris: Honoré Champion, 2000. — p. 415.
5. Sager J. *A Practical Course in Terminology Processing*. — Amsterdam: John Benjamins, 1990. — p. 101.
6. Saussure F. *Cours de linguistique générale*. — Paris: Payot, 2005. — p. 113.
7. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction*. — London: Penguin, 2000. — p. 68.
8. Walter H. *L'aventure des mots français venus d'ailleurs*. — Paris: Robert Laffont, 2016. — p. 444.